

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

**K diskusi o kriminalite mládeže s použitím
strelných zbraní. Rizikové a ochranné faktory.**

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: doktorské studium

2011
IV. ročník

Autor: Mgr. Igor N. Barilik

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som prácu predkladanú do IV. ročníka Študentskej vedeckej a odbornej činnosti (SVOČ) vypracoval samostatne s použitím literatúry a zdrojov v nej uvedených. Ďalej prehlasujem, že táto práca nebola v minulosti publikovaná, nebola v celku ani čiastočne obhájená ako práca diplomová či bakalárska a nebola prihlásená do predchádzajúcich ročníkov SVOČ či inej súťaže.

Ako podklad pre niektoré časti predloženej práce boli využité vybrané materiály a poznatky z vlastnej seminárnej práce *Prevention of Youth Violent Crimes Related to Firearms and Explosives: A Middle-European Perspective on the American Experiences*¹ (seminár „Crime Prevention: Developmental and Community Approaches“ na School of Criminology and Criminal Justice, Griffith University).

V Prahe dňa 15.4.2011

Mgr. Igor Nikolaj Barilik, v. r.

¹ Dostupná online: <http://www.ok.cz/iksp/docs/Barilik.pdf>

Abstrakt

Príspevok do Študentskej vedeckej odbornej činnosti sa zaoberá vybranými aspektmi kriminality mládeže s použitím strelných zbraní. Predkladá sa v dobe, keď v našom zahraničnom spravodajstve rezonujú prípady šokujúcich amokových útokov na školách či iných verejných priestranstvách, no našťastie s nimi zatiaľ v našej krajine nemáme skúsenosti. O to naliehavejšia je potreba začať sa pozorne venovať vzťahu mladých ľudí k strelným zbraňam. Úvodom článku poukazujem na to, že v krajinách s dlhodobými skúsenosťami trestnej činnosti mládeže s použitím zbraní sú amokové útoky svojou početnosťou zanedbateľným javom, avšak oproti chronickej kriminalite v znevýhodnených komunitách, na ktorú si už majorita „zvykla“, pre svoju nevyspytateľnosť a nepochopiteľnosť priťahujú celospoločenskú pozornosť. Považujem však za potrebné pozrieť sa najprv na otázku čo vedie mladých ľudí k tomu, aby sa dopúšťali násilia so zbraňou v ruke. Aké individuálne a sociálne faktory zvyšujú riziko takejto trestnej činnosti, a na druhej strane, čo ich od toho dokáže odradiť. V kriminológii hovoríme o rizikových a ochranných faktoroch určitého sociálno-patologického javu, resp. delikvencie. Svoj príspevok nepovažujem za vyčerpávajúcu analýzu týchto faktorov, ale skôr za prezentáciu vybraných zaujímavých myšlienok ako podnetov pre ďalšie diskusie, o čom napokon svedčí jeho názov.

Abstract

On the discussion about gun-related juvenile delinquency. Risk and protective factors.

This contribution to the Students' scientific scholarly competition deliberates on the selected aspects of gun-related juvenile delinquency. It is being submitted in the time when our international news services are frequently delivering news about shocking rampage shootings in schools or other public spaces, but, luckily, we have not been experiencing this kind of incidents in our country so far. Therefore, it is all the more important to concentrate our attention on the relationships between youth and firearms. I firstly show that rampage shootings in countries with a tradition of juvenile delinquency involving the use of firearms account for a negligible proportion of all incidents; however, in comparison with chronic gun-related criminality in disadvantaged communities, which the society has got accustomed to, they tend to attract massive attention of public due to their deviousness and inconceivability. I consider important to begin with a question what brings the youth to commit crimes with a gun in their hand. What are the individual and social factors that increase the risk of such delinquency and, on the other hand, what are the factors that can protect them from it. In criminology, we talk about risk and protective factors for a certain socio-pathologic phenomenon, or delinquency. I do not consider this paper as an exhaustive analysis of these factors, but rather as a presentation of a few selected interesting thoughts and points for further discussion; what is after all indicated in its title.

Úvod

Prebiehajúce spoločenské zmeny a postupný návrat k euroatlantickému hodnotovému a ekonomickému usporiadaniu spoločnosti s dôrazom na slobodu jedinca neustále prinášajú nové a nové výzvy pre kriminologický výskum a rozhodovanie o zameraní a dôrazoch v trestnej justícii. Začínáme diskutovať o problémoch, ktorých výskyt sa v minulom režime javil ako nepredstaviteľný, avšak s ohľadom na súčasnú intenzívnu fluktuáciu osôb a hlavne ideí či vzorcov správania v reálnom svete či na Internete, by ich ďalej trvajúca ignorancia v našom prostredí bola nepochybne nezodpovedným hazardom.

Do takejto kategórie radím napríklad strelby na školách, ktoré sa u nás našťastie nevyskytli, ale každý, kto i len trochu sleduje dianie vo svete, musel v nedávnej minulosti zaznamenať aspoň jeden mediálne známejší prípad strelca Tima Kretschmera v susednom Nemecku. Mediálna pozornosť spôsobila minimálne to, že strelba na školách sa v našej verejnosti pravdepodobne už ďalej nepovažuje za problém vzdialený o jeden oceán. Najnovšie sa mu venuje stručná štúdia Miroslava Protivinského *K prevenci amokových útoků na školách*², ktorý ju takisto uvádza Kretschmerovým prípadom.

Domnievam sa však, že článok príliš vyníma tento *rozsahom marginálny* problém³ z komplexnej problematiky kriminality mládeže s použitím zbraní, ktorej skúmanie je v našom prostredí oveľa naliehavejšie. Nepochybne považujem zvolený spôsob analýzy zahraničnej literatúry a v nej obsiahnutých skúseností s problémom za správny; napokon sme v situácii, keď ešte len zo strany nazeráme, ako sa západné krajiny desaťročia vyrovnávajú s formami kriminality, ktoré u nás existujú len v potenciálnom či zárodočnom štádiu.

Táto skutočnosť nás však nesmie odrádzať od toho, aby sme sa pozorne zaoberali štúdiami často na prvý pohľad bizarných (napr. stalking⁴), či u nás ťažko predstaviteľných foriem kriminality (napr. výskyt ozbrojených mládežníckych gangov⁵). Napokon, dvadsať či tridsať

² PROTIVINSKÝ, M. K prevenci amokových útoků na školách. In: Pocta prof. Musilovi k 70. narodeninám. Pripravené do tlače v nakladateľstve C.H. Beck.

³ REDDY, M. a kol. Evaluating risk for targeted violence in schools: Comparing risk assessment, threat assessment, and other approaches, s. 157 a nasl.

⁴ Nebolo tomu tak dávno, čo naša odborná i laická verejnosť s určitou neistotou, ba až posmechom, pozerala na to, aká vážnosť sa prikladala diskusii o nebezpečnom prenasledovaní. Dnes o závažnosti tohto kriminologického „fenoménu doby“ nepochybuje žiadny relevantný autor, naopak, diskusia sa vedie vo vecnom štýle o optimalizácii legislatívnej úpravy postihovaných spôsobov škodlivého chovania a miery trestnej represie.

⁵ Aj v tomto prípade budú prekonané predstavy o vzdialenosti problému počnúc brooklynskými oblasťami smerom ďalej na západ. Stačí sa pozrieť na situáciu na parížskych predmestiach pred pár rokmi.

rokov dozadu by si tiež málokto dokázal predstaviť, do akých rozmerov narastie napríklad drogová scéna v krajine. Reflexia domáceho výskumu sociálno-patologických javov v liberálnych krajinách z našej perspektívy nebola dostatočná z ideologických dôvodov, čo sa potom neblaho odrazilo na našej nepripravenosti pružne reagovať na negatívne vedľajšie produkty transformácie na liberálnu demokraciu.

Relevantný americký výskum v oblasti prevencie rozličných (pre nás nových) foriem kriminality je pre nás užitočný práve z toho dôvodu, že nám môže ukázať, akými cestami sa možno ubrať, respektíve čomu sa vyvarovať, ak sa dostaneme do podobných situácií, s akými tento výskum už mal priame skúsenosti. Odborníci, ktorí pripravujú, implementujú a vyhodnocujú preventívne programy a intervencie v praxi, veľmi dobre vedia, že požitie pochybných teoretických východísk, zvolenie nesprávnych postupov, či zameranie sa na nevhodnú cieľovú skupinu, sa často nielen minú účinkom, ale môžu priniesť negatívne výsledky v podobe zhoršenia kriminálneho problému, proti ktorému intervencia smerovala, jeho rozšírenia tam, kde sa doteraz nevyskytoval, väčšej latentnosti a pod. Jednoducho povedané zlá prevencia je horšia ako žiadna prevencia. S ohľadom na dostatočné množstvo doteraz neprebádaných preventívnych hypotéz i praktických programov, ktoré priniesli pozitívne i negatívne výsledky, je takpovediac zbytočné začínať od čistého stola.

Z uvedených dôvodov som sa rozhodol prispieť stručným predstavením názorov na rizikové a ochranné faktory kriminality mládeže s použitím strelných zbraní z vybranej americkej literatúry. Som si vedomý toho, že v skutočnosti problematiku násilia u mládeže pokrývajú tisíce rozličných výskumov a programov⁶, a teda nie je v mojich silách v tomto stručnom príspevku ani zďaleka vyčerpať tému. Čitateľovi chcem poskytnúť vybrané myšlienky, s ktorými som sa doteraz stretol v literatúre, a pokladám ich za zaujímavé; takisto si tiež dovoľím niekoľko vlastných reflexií predkladaných názorov.

Všeobecne k rizikovým a ochranným faktorom kriminality

Prv než pristúpim k samotnej problematike kriminality mládeže s použitím strelných zbraní sa v stručnosti zmienim o rizikových a ochranných faktoroch spoločensky negatívnych javov, akým je napríklad kriminalita. Všeobecne ide o rozmanité faktory, ktorých prítomnosť

⁶ Zrovňaj ALTMAN, D. (Ed.). Policy and Politics; BORUM, R. Managing at-risk juvenile offenders in the community: Putting evidence-based principles into practice.

u konkrétnej osoby v určitej etape života má vplyv na výskyt či absenciu takýchto negatívnych javov v jej neskoršom živote.⁷ Prehľadný popis teoretického základu rizikových a ochranných faktorov vo vývojovej kriminológii ponúka publikácia českých autorov Šárky Blatníkovej a Karla Netíka *Predikce vývoje pachatele*⁸. Zo zahraničnej literatúry spomeniem výťah z knihy Marshalla a Watta s názvom *Conclusion comments on risk and protective factors*⁹, ktorý jednako poskytuje základné definície rizikových a ochranných faktorov, a tiež rozoberá procesy a mechanizmy, ako tieto faktory ovplyvňujú budúci život jedinca.

Rizikové faktory sú vzájomne prepojené osobnostné (subjektívne) a vonkajšie (situačné, objektívne) činitele, teda príčiny alebo podmienky, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť kriminálneho či antisociálneho správania. Tieto faktory vyvolávajú, uľahčujú alebo podporujú páchanie trestnej činnosti. Pôsobia pritom komplexne, vo vzájomných súvislostiach, a preto nemôžeme hovoriť o žiadnom z nich ako jedinej príčine kriminálneho správania určitej osoby. Analýza rizikových faktorov, typicky pomocou logitudinálnych empirických štúdií, umožňuje diagnostikovať a prognózovať osoby s celoživotným sklonom páchať trestnú činnosť, na rozdiel od mladistvých delikventov, ktorí sa dospelosti upúšťajú od kriminálneho chovania.¹⁰

Rozlišujeme fixné rizikové faktory, ktoré sú u jedinca dané a nemôžeme ich ovplyvniť (napr. rasa, mentálna porucha) a faktory premenné, ktoré vieme potláčať vhodnými preventívnymi intervenciami (napr. nedostatočná rodičovská starostlivosť). Faktory môžeme sledovať podľa životnej fázy jedinca (napr. rizikové faktory pôsobiace v prenatálnom štádiu, útlom detstve, adolescencii, dospelosti...), tiež podľa prostredia, v ktorom jedinec žije (rodina, školské prostredie, širšia komunita, sociálno-kultúrne prostredie...)¹¹.

Ochranné faktory pôsobia opačným spôsobom. Buď fungujú ako činitele formujúce pozitívne efekty v ďalšom živote jedinca, alebo aspoň stlmujú dopad a negatívne účinky rizikových faktorov. Ich prítomnosť môže napríklad spôsobiť, že sa u jednej osoby z rizikového prostredia neprejaví antisociálne správanie ako u inej osoby, ktorá síce pochádza z rovnakého prostredia, ale u nej určitý ochranný faktor chýba.¹²

⁷ Skúmaním rizikových a ochranných faktorov sa dlhodobo venujú výskumníci Univerzity vo Washingtone Richard Catalano a David Hawkins; pozri napr. *The social development model: A theory of antisocial behavior*.

⁸ BLATNÍKOVÁ, Š., NETÍK, K. *Predikce vývoje pachatele*.

⁹ MARSHALL J., WATT, P. *Conclusion comments on risk and protective factors*.

¹⁰ Idem, s. 10 a nasl., a tam citovaná literatúra. Pozri tiež ČÍRTKOVÁ, L. *Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých*.

¹¹ McILWAIN, G. *Risk factors*. Prezentácia na seminári *Crime Prevention: Developmental and Community Approaches*, School of Criminology and Criminal Justice, Griffith University

¹² BLATNÍKOVÁ, Š., NETÍK, K. *Op. cit.*, s. 36 a nasl.

Rizikové faktory kriminality mládeže s použitím zbraní

Pozrime sa teraz na rizikové faktory, ktoré zvyšujú pravdepodobnosť vybraného druhu kriminality – násilných činov páchaných adolescentmi a mladými dospelými s použitím strelných zbraní. Tieto faktory je potrebné vnímať multidimenzionálne a vo vzájomnej prepojenosti¹³. Typické členenie rizikových faktorov do skupín môžeme nájsť napríklad u Stephanie Verlinden a kolegov¹⁴:

- *individuálne* rizikové faktory, napr. fyzické a psychické zdravie, temperament...
- rizikové faktory spočívajúce v *rodinnom prostredí*, napr. výchova, domáce násilie...
- rizikové faktory spočívajúce v *školskom prostredí a rovesníkoch*, napr. nekvalitný vzdelávací proces, šikanovanie...
- *komunitné/celospoločenské* rizikové faktory, napr. chudoba, sociálna disorganizácia, násilie v médiách, prístup k zbraňam,...

V predloženej práci sa budem venovať trom konkrétnym rizikovým faktorom kriminality mládeže so zbraňami, ktoré si zasluhujú zvýšenú pozornosť. V prvom rade to bude problém rozšírenia strelných zbraní v spoločnosti a ich dostupnosti mladým ľuďom. Ďalej sa pozriem na faktor školského prostredia. Záverom sa zmienim o vplyve médií na tento druh kriminality.

Rozšírenie a používanie strelných zbraní v spoločnosti, s ohľadom na mládež

Regulácia výskytu zbraní v civilnej populácii patrí medzi pálčivé a neľahké problematiky verejnej politiky. V diskusii sa stretávajú často protichodné názory ústavnoprávneho charakteru (právo slobodného občana držať a nosiť zbraň), polemizuje sa o vplyve množstva zbraní v spoločnosti na kriminalitu, zohľadňujú sa ekonomické aspekty zbraňovej regulácie... Stranou samozrejme nestoja vplyvné záujmové skupiny či jednotlivci (poľovnícke združenia, športovní strelci, predajcovia zbraní). Verejné polemiky obzvlášť rezonujú v dobe legislatívnych návrhov snažiacich sa o pozmenenie *statusu quo*, či už ide o sprísnenie alebo uvoľnenie regulácie, poprípade v situáciách zasahujúcich celú spoločnosť, napríklad ako tomu bolo nedávno na Slovensku po útoku strelca na bratislavskom sídlisku, alebo v Arizone po streľbe na politickom mítingu kongresmanky Gabrielle Giffords.

¹³ KASHANI, J. H. a kol. Youth Violence: Psychosocial Risk Factors, Treatment, Prevention, and Recommendations; WILDOME, M. D. (ed.) Injury Prevention and Control for Children and Youth.

¹⁴ VERLINDEN, S., HERSEN, M., THOMAS, J. Risk Factors in School Shootings.

Pozri tiež FLANNERY, D. J., HUSSEY, D. JEFFERIS, E. Adolescent Delinquency and Violent Behavior; KASHANI, J. H., a kol. Op. cit.

S ohľadom na historický vývoj je v porovnaní s nami takáto polemika v Spojených štátoch na diametrálne odlišnej úrovni. Distribúcia zbraní v civilnej populácii je veľmi vysoká, čo sa odráža aj na rozsahu kriminality s použitím zbraní. Niektorí autori¹⁵ hovoria o „epidémii násilia s použitím zbraní“, ktorá zachvátila krajinu v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a prakticky trvá dodnes. Na rozdiel od väčšiny európskych krajín, kde sa oprávnenie civila držať a nosiť zbrane viaže na zákonom stanovené podmienky a správne posúdenie, zastávajú Spojené štáty doktrínu zbraňovej deregulácie. Vyplýva to zo znenia druhého dodatku Ústavy Spojených štátov, ktorý uvádza, že „právo ľudu držať a nosiť zbrane nesmie byť narušované“. Hoci ho jednotlivé štáty USA interpretujú rozlične (napr. čo sa týka množstva a druhov zbraní v držbe jednotlivca a ich evidencie), vo všeobecnosti je vlastníctvo strelných zbraní považované za ústavné právo občanov a nie ako výsada licencovaná štátom.

Americká literatúra poskytuje možnosti nazrieť na problém z rozmanitých uhlov, počnúc skúmaniami kriminologickými, cez právne, psychologické, sociologické, ekonomické, či medicínske náhľady. U väčšiny prác, s ktorými som prišiel do kontaktu, som sa neubránil dojmu, že sa autor (bez ohľadu na profesionálne pozadie) citelne vyhradzuje medzi zástancov či odporcov zbraňovej regulácie, a celá argumentácia sa potom nesie v duchu tejto primárnej voľby. Téma zbraňovej regulácie je totiž v Spojených štátoch mimoriadne kontroverzná a vyvoláva polarizáciu celej spoločnosti. Z publikácií, ktoré dobre ilustrujú tento fenomén by som vybral napríklad *The Gun Control Debate: You decide*¹⁶, *People For and Against Gun Control*¹⁷, či *Targeting Guns*¹⁸. Väčšina účastníkov debát o regulácii zbraní nespochybňuje to, že množstvo zbraní v určitej spoločnosti koreluje s nápadom trestnej činnosti s použitím zbraní. Je však otázne, či je množstvo a dostupnosť zbraní *príčinou* tak veľkého výskytu prípadov usmrtenia či zranenia obetí strelnými zbraňami.

Na základe preštudovanej literatúry sa domnievam, že pomerne veľké množstvo odborníkov z rozličných oblastí sa k súčasnému stavu veľmi limitovanej regulácie zbraní v Amerike stavia kriticky, a to práve z toho dôvodu, že za jednu z hlavných *príčin* vysokej kriminality

¹⁵ BLACK, S., HAUSMAN, A. Adolescents' Views of Guns in a High-Violence Community; GROSSMAN, A. One nation under guns: An essay on an American epidemic; HARCOURT, B. E. Language of the gun: Youth, crime, and public policy; SUGARMANN, J. Every handgun is aimed at you: The case for banning handguns.

¹⁶ NIBSET, L. (ed.). *The Gun Control Debate: You Decide*.

¹⁷ BIJLEFELD, M. *People For and Against Gun Control*.

¹⁸ KLECK, G. *Targeting Guns: Firearms and Their Control*.

s použitím zbraní považujú ich rozšírenosť medzi ľuďmi.¹⁹ Volanie odborníkov po väčšom obmedzení držby zbraní (hlavne krátkych strelných zbraní) v spoločnosti však naráža na silný odpor veľkej časti laickej verejnosti i lobistických skupín (zo všetkých spomeniem najvplyvnejšiu National Rifle Association). Ako príklad argumentácie by som uviedol prácu Katesa a Mausera *Would Banning Firearms Reduce Murder and Suicide?*²⁰, kde autori poukazujú na to, že nachádzanie príčiny vysokej kriminality s použitím zbraní v slobodnom prístupe k strelným zbraňam nie je ničím iným, než zavádzajúcou hypotézou.

Pre našu tému je však dôležitý jeden ďalší moment. Hoci sa americkí diskutéri rozchádzajú v názore na tom, nakoľko voľný by mal byť prístup dospeléj osoby k strelnej zbraňi, v prípade detí sa rozpor do veľkej časti znižuje. Každý rozumne uvažujúci dospelý laik i odborník v Amerike si uvedomuje nutnosť chrániť neplnoleté osoby pred negatívnymi vplyvmi strelných zbraní, teda primárne potrebu zabrániť nepovolenému prístupu detí k zbraňam (s výnimkou športového strelectva či poľovníctva pod dohľadom kompetentnej dospeléj osoby). Ak si v Spojených štátoch neplnoletá osoba zaopatrí strelnú zbraň a užíva ju (mimo uvedených výnimiek), ide o skutočnosť v rozpore s právnymi normami regulujúcimi používanie strelných zbraní. Držba zbraní deťmi je teda rovnako nedovolená v Amerike, ako i u nás. Táto skutočnosť vnáša z nášho pohľadu nové svetlo na americké štúdie kriminality mládeže so zbraňami, a nabáda nás k uvedomeniu, akým cenným prínosom môžu byť ich výsledky aj pre našu prax.²¹

Multidisciplinárny prístup k problematike by som stručne demonštroval nasledovnými prácami. Zo zdravotníckeho hľadiska na problémy spojené s rozšírením zbraní v spoločnosti dlhodobo poukazuje Americká asociácia pediatrov (AAP)²². Ide hlavne o rapídny nárast úmrtí a ťažkých zranení spôsobených strelnými zbraňami medzi deťmi. Citovaná publikácia navrhuje radu preventívnych opatrení (vývojového i situačného charakteru) pre limitáciu množstva zbraní medzi deťmi, a teda zníženie počtu zranení, ku ktorým kvôli nim dochádza.

¹⁹ Pre štatistické porovnanie úmrtí detí v súvislosti s použitím strelnej zbrane medzi Spojenými štátmi americkými a ďalšími industrializovanými krajinami pozri CENTRES FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION. Rates of homicide, suicide, and firearm-related death among children – 26 industrialized countries.

²⁰ KATES, D. B., MAUSER, G. *Would Banning Firearms Reduce Murder and Suicide? A Review of International and Some Domestic Evidence.*

²¹ Pre rozličné prístupy k prevencii negatívnych vplyvov strelných zbraní na neplnoleté osoby zo strany obhajcov a odporcov regulácie pozri napr. SMITH, T. W. *Public Opinion about Gun Policies* a FORMAN, J. *Children and Guns: Advocacy Groups Speak Out.*

²² WILDOME, M. D. (ed.) *Injury Prevention and Control for Children and Youth.*

Detailnú analýzu ekonomických dopadov kriminality s použitím zbraní ponúka publikácia Cooka a Ludwiga *Gun violence: the real costs*²³. Autori sa zaoberajú nákladmi na verejné rozpočty, ktoré spôsobuje napríklad liečenie a terapia obetí, trestanie páchatel'ov, preventívne a bezpečnostné intervencie... Nepochybne zaujímavou prácou je Harcourtova²⁴ semiotická a lingvistická analýza vzťahov mladistvých delikventov k strelným zbraňami *Language of the gun: Youth, crime, and public policy*, so zameraním na senzuálny, morálny a spoločenský aspekt skúmaných vzťahov a ich význam pre rozhodovanie v oblasti legislatívnej i verejnosprávnej regulácie nakladania so zbraňami.

„Organizačná deviácia“ v školskom prostredí

Školské prostredie má nepochybne kľúčový význam pre problematiku amokových útokov na školách – špecifických prípadov násilia mladých ľudí s použitím zbraní, ku ktorým sa vrátim v poslednej časti svojho príspevku. Pri diskusii o tomto faktore si nepochybne zasluhuje pozornosť určitým spôsobom provokatívna štúdia autorov Harvardovej univerzity Cybelle Foxovej a Davida Hardinga *School Shootings as Organizational Deviance*²⁵. Detailnou analýzou dvoch útokov na školách a ich komparáciou s inými prípadmi organizačného zlyhania²⁶ dospeli k názoru, že školské útoky je možné považovať za formu organizačnej deviácie v školskom prostredí. Tá nastáva vtedy, keď „udalosti spôsobené v organizácii alebo organizáciou samotnou nie sú konformné s cieľmi a očakávaniami takejto organizácie a vytvárajú neočakávané a škodlivé následky“²⁷. Za rizikové označujú štyri faktory vyskytujúce sa v školskom prostredí a spôsobujúce „informačnú stratu“, kvôli ktorej sa školskej inštitúcii vôbec nepodarí predpokladať, že by sa nejaký žiak mohol dopustiť katastrofického násilného činu, napriek jeho závažným psychickým a sociálnym problémom.²⁸

V prvom rade ide o to, že pedagogické kapacity a kvality sú primárne orientované na dosahovanie akademických výsledkov, pričom sa zanedbáva uspokojovanie sociálnych a emocionálnych potrieb žiakov. Po druhé, rozličné úlohy, ktoré si škola kladie za cieľ dosiahnuť, sú často vo vzájomnom rozpore na napätí. Do rozporov sa potom dostávajú

²³ COOK, P., LUDWIG, J. *Gun violence: the real costs*.

²⁴ HARCOURT, B. E. Op. cit.

²⁵ FOX, C., HARDING, D. J. *School Shootings as Organizational Deviance*.

²⁶ Napríklad katastrofa raketoplánu Challenger (zlyhanie NASA).

²⁷ FOX, C., HARDING, D. J. Op. cit., s. 70, citujúc VAUGHAN, D. *The Dark Side of Organizations: Mistake, Misconduct, and Disaster*. *Annual Review of Sociology*, 1999, 25, s. 273.

²⁸ *Ibid.*, s. 91.

i prostriedky, ktoré škola vyčleňuje pre jednotlivé ciele. Medzi jednu z dôležitých úloh školského systému patrí aj zachovávanie kázne a poriadku. Tie typicky narušujú žiaci trpiaci emocionálnymi, sociálnymi a výchovnými problémami. Prostriedky, ktoré škola vyčleňuje pre identifikáciu a následnú terapiu žiakov s týmito problémami, sa potom zameriavajú práve na „narušiteľov“ školského poriadku. Iné deti, ktoré síce trpia závažnými psychickými problémami, no otvorene sa nekonfrontujú s pravidlami vynucujúcimi poriadok, unikajú z pomyselného radaru problémových žiakov na škole. Tretím rizikovým faktorom je to, že informácie o problémových študentoch sú v organizácii fragmentované naprieč rôznymi pedagógmi a inými pracovníkmi. Spôsobuje to „štruktúrna mlčanlivosť“ organizácie (nastáva kvôli prísnemu rozdeleniu úloh v organizácii) a „inštitucionálna strata pamäte“²⁹. Vplyvom tejto fragmentácie nie je v organizácii možné spojiť informácie o problémoch žiaka na jednom mieste a vytvoriť si tak celkový obraz o možnostiach eskalácie napätia u tohto jedinca v budúcnosti. Štvrtým faktorom je hroziace skreslenie a misinterpretácia varovných signálov u problémových žiakov, spôsobených rutinizáciou kognitívnych procesov v organizácii.

Autori v závere obhajujú použitie kontroverzného termínu „deviácia“ pre označenie prostredia klasickej, priemernej a ničím negatívne vybočujúcej americkej školy, ktorú postihol amokový útok jej študenta. Argumentujú, že v takýchto prípadoch nejde ani tak o zanedbanie povinností jednotlivých pracovníkov, či číre „systémové zlyhanie“ (v zmysle jedno zlyhanie, exces z inak fungujúceho systému), ale o „deviantné“ fungovanie celého systému konkrétnej organizácie, ktoré je potrebné napraviť od samého základu.

Vplyv násilia v médiách na agresivitu mladých ľudí

Otázka vplyvu násilia zobrazovaného v televíznom vysielaní, počítačových hrách, videohrách či na internete (a taktiež jeho limitoch) na násilné správanie mladej osoby je nepochybne živo diskutovaná v kriminologickej a psychologickej literatúre. Z diskusie vieme vyčleniť dve extrémne stanoviská. Na jednej strane môžeme tvrdiť, že „hrané“ či „virtuálne“ násilie neovplyvňuje správanie jedinca. Podporuje to skutočnosť, že hoci drvivá väčšina súčasných adolescentov a mladých dospelých mužov prišla počas dospievania do kontaktu (často i intenzívneho či dlhodobého) s násilnými filmami či počítačovými „strielačkami“, len u určitej časti z nich sa vyskytli násilné prejavy (povšimnutiahodnej intenzity) v reálnom

²⁹ Pre bližšie vysvetlenie týchto termínov pozri cit. dielo, s. 82-86,

živote. Na druhej strane niektorí zastávajú názor, že virtuálne násilie učí prijímateľa praktikám ako riešiť konfliktné situácie, a ten si ich osvojuje, či je nimi dokonca fascinovaný. Kto teda dokáže virtuálne postrieľať stovky obetí (o súčasných grafických možnostiach brutality v počítačových hrách ani nehovorím), stráca určitú prirodzenú citlivosť na utrpenie druhých, a nemal by mu teda robiť až taký veľký problém zastreliť reálneho človeka. Toto stanovisko podporuje nárast násilnej kriminality v rovnakej historickej etape, ako sa rozšírila „kultúra zbraní“ v televízii a na internete. Pochopiteľne, pravda bude niekde medzi.

Ak prijmeme tézu, že reálne násilie koreluje s virtuálnym násilím, opäť sa dostávame ku otázke kauzality. Je pravdou, že násilné filmy a hry spôsobujú či podporujú násilné prejavy mladých ľudí, a teda sú ich *príčinou*, bez ktorej by sa nevyskytli? Alebo je to skôr tak, že násilnícke typy detí (kde má agresívna povaha iné príčiny) sú akosi automaticky priťahované násilím zobrazovaným v médiách? Domnievam sa, že v určitých medziach sú pravdivé obe tézy. U niektorých detí môže neustála expozícia násilným obrazom skutočne v budúcnosti vyvolať násilnícke sklony. Takisto je pochopiteľné, že agresívni ľudia majú akosi bližšie k násilným filmom či hrám. Michael Slater a kolegovia³⁰ hovoria o tom, že oba tieto vzťahy sa vzájomne podporujú v modeli „klesajúcej špirály“.

V Spojených štátoch sa tejto téme v značnej miere venuje Americká asociácia pediatrov, ktorá komplexne skúma vplyv mediálneho zobrazovania rozličných negatívnych faktorov (okrem násilia sú to i pornografia, drogy, alkohol, cigarety...) na detské správanie, vzdelávanie a celkový vývoj osobnosti. Závety z výskumov naznačujú, že časté sledovanie negatívnych faktorov prezentovaných v masových médiách potenciuje rozličné vážne nebezpečenstvá.

„Viac než tisíc vedeckých štúdií a článkov uzatvára, že význačná expozícia násiliu v médiách zvyšuje riziko agresívneho správania u určitých detí a adolescentov, zbavuje ich citlivosti na násilie a núti ich uveriť, že svet je ‚sebeckejším a hrozivejším‘ miestom, než v skutočnosti je. Násilie sa zobrazuje v rozličných formách mediálnej zábavy, napríklad ako filmy, videohry či televízne noviny. Výskum ukázal, že televízne správy o bombových útokoch, prírodných katastrofách, vraždách a iných násilných zločinoch majú potenciál pre traumatizáciu malých detí.“³¹

³⁰ SLATER, M. D., HENRY, K. L., SWAIM, R. C., ANDERSON, L. L. Violent Media Content and Aggressiveness in Adolescents: A Downward Spiral Model.

³¹ AMERICAN ACADEMY OF PEDIATRICS. AAP Discourages Television for Very Young Children.

Podobne sa k problematike stavia napríklad Diane Levin³², ktorá skúmala marketing násilia detským divákom prostredníctvom masových médií. Poukázala na nárast mediálneho násilia v posledných desaťročiach (obzvlášť po mediálnej deregulácii, ktorá nastala v Spojených štátoch v roku 1984) a jeho neblahé vplyvy na kvalitu života detí, rodín i celej spoločnosti.

Protivinský³³ uvádza, že u páchatel'ov amokových útokov sa prejavil nadmerne silný záujem o násilné videohry a mediálne správy o iných amokových útokoch. Kým o priamej súvislosti medzi záujmom o násilné počítačové hry a potenciou stať sa páchatel'om amokového útoku by som pochyboval (drvivá väčšina takýchto hráčov v reálnom svete nikdy žiaden amokový útok nespácha), za relevantný rizikový znak by som považoval prípady, keby sa osoba začala inšpirovať alebo stotožňovať so životným štýlom člena ozbrojeného mládežníckeho gangu či mentalitou amokového útočníka, a dala to viditeľne najavo zvýšeným záujmom o ne.

Ochranné faktory zmiernujúce násilné prejavy mládeže s použitím zbraní

Ako som uviedol vo všeobecnej diskusii, práve výskyt ochranných faktorov u určitej rizikovej osoby nám môže vysvetliť, prečo sa nedopúšťa delikventného konania, na rozdiel od iných osôb vystavených rovnakým rizikovým činiteľom. Poznanie ochranných faktorov je mimoriadne dôležité pre projektovanie účinných preventívnych intervencií. Tieto programy sa zameriavajú na posilnenie ochranných faktorov, čím sa tlmí vplyv rizikových faktorov, a tým sa znižuje pravdepodobnosť a rozsah výskytu antisociálneho správania.

Potreba multidimenzionálneho prístupu

Rovnako ako rizikové faktory, aj ochranné faktory je potrebné vnímať multidimenzionálne.³⁴ Zina McGee k tomu uvádza, že „existujú dôkazy nasvedčujúce tomu, že preventívne programy zamierené na posilňovanie ochranných faktorov, schopných zmierniť rizikové faktory, by boli účinnejšie, keby brali do úvahy rozmanitosť stratégií adolescentov pre zvládanie situácií“³⁵.

³² LEVIN, D. Marketing violence to children.

³³ PROTIVINSKÝ, M. Op. cit.

³⁴ Pozri napr. RIVARA, F. P., KELLERMANN, A. L. Reducing the Misuse of Firearms.

³⁵ MCGEE, Z. Community Violence and Adolescent Development: An Examination of Risk and Protective Factors among African American Youth. s. 309.

Hľadaním vhodných spôsobov pre posilňovanie ochranných faktorov násilnej kriminality amerických adolescentov a mladých mužov sa James Garbarino obšírne venuje v svojej kritike veľmi ocenej publikácii *Lost boys: Why our sons turn violent and how we can save them*.³⁶ Ochranné faktory nazýva ukotvenia, resp. útočiská („anchors“), ktoré dokážu zachytiť mladých ľudí vystavených riziku pred tým, než sa dajú na kriminálnu dráhu, ale takisto i zachrániť mladistvých delikventov, ktorí sa už dopustili násilných činov. Garbarino hovorí o psychologických, sociálnych a duchovných ukotveniach.

Z psychologických vyzdvihuje posilňovanie reziliencie, ktorá je schopná u jedinca vytvoriť „pozitívne vnímanie seba samého, spôsobilosť pre dôverné vzťahy a pocit, že život je zmysluplný“³⁷. Medzi faktory reziliencie autor radí stabilný pozitívny vzťah s aspoň jedným oddaným priateľom, schopnosť aktívne sa vyrovnáť so stresom (namiesto obyčajnej reakcie na stres), inteligenciu, pozitívne sebahodnotenie a sociálnu podporu od osôb či inštitúcií mimo rodinného prostredia. Veľmi dôležité je vytvorenie zdravých vzťahov medzi zraniteľnými mladými ľuďmi a ich rovesníkmi či dospelými, ktoré „chlapcom napomáhajú kompenzovať predchádzajúce skúsenosti s citovou depriváciou a traumou a chránia ich od vplyvov sociálnej toxicity, negatívnych skupín rovesníkov, násilia v masových médiách a povrchného materializmu v [americkej] kultúre.“³⁸ Garbarino varuje pred tým, aby rodičia, obzvlášť otcovia(!), zanedbali emocionálny život svojich synov, ktorý sa potom môže nakaziť príklonom k násiliu.

Sociálnymi útočiskami autor rozumie bezpečné a zdravé rodiny, školy a komunity, kde sú „dospelí povzbudzovaný a odmeňovaný za to, že investujú svoj čas a energiu do kooperatívnych aktivít s deťmi“³⁹. Kriticky sa vyjadruje k povrchnému konzumu a všadeprítomnému zobrazovaniu násilia v americkej spoločnosti. Zdôrazňuje potrebu ochrany ľudských práv a znižovaniu priepastí medzi rôznymi socio-ekonomickými skupinami.

Garbarino tiež poukazuje na to, že v diskusii o vhodných prístupoch k potláčaniu násilných prejavov mládeže netreba zabúdať na duchovné (spirituálne) ukotvenia. Z penologického pohľadu navrhuje v korektívnych programoch nahrádzať represívne opatrenia princípmi monastierskej chudoby, čistoty a poslušnosti (v ich duchovných významoch), ktoré sú na rozdiel od odplaty a represie schopné v trestancovi vyvolať záujem o zmysluplný život.

³⁶ GARBARINO, J. *Lost Boys: Why our sons turn violent and how we can save them*.

³⁷ *Ibid*, s. 163.

³⁸ *Ibid*, s. 149.

³⁹ *Ibid*, s. 172.

Bezpečné prostredie s ohľadom prítomnosť zbraní v spoločnosti

V pasáži o rozšírení strelných zbraní v spoločnosti som stručne načrtol rozdiel medzi „americkým“ a „európskym“ prístupom k regulácii ich držania a nosenia civilnou populáciou. Preto sa nám problémy, s ktorými sa stretávajú americkí odborníci, nemusia na prvý pohľad javiť ako akútne či priliehavé našej situácii. Opäť by však nebolo prezieravé ignorovať americké bohaté skúsenosti so snahami o redukovanie negatívnych následkov výskytu strelných zbraní medzi civilmi. Mnohé navrhované opatrenia, ktoré môžu efektívne chrániť pred kriminalitou páchanou so zbraňami (obzvlášť mladistvými páchatelmi), sú inšpiratívne i pre naše prostredie. Výskyt registrovaných strelných zbraní v našej krajine totiž nie je zanedbateľný; navyše dlhodobo bojujeme s problémom distribúcie ilegálnych zbraní na čiernych trhoch.

Všeobecný prehľad vhodných ochranných opatrení ponúkajú autori Rivara and Kellermann⁴⁰:

- vzdelávacie programy (napr. propagácia bezpečného uskladňovania zbraní medzi držiteľmi zbraní),
- programy na potlačanie prejavov násilia a záujmu o násilie u mladistvých,
- technické intervencie (napr. technológie bezpečného uskladňovania zbraní, úprava dizajnu zbraní na zníženie rizika nechceného výstrelu, nahradenie zbraní neletálnymi prostriedkami pre sebaobranu...),
- dôkladné vynucovanie práva na potlačenie nelegálnej držby a nosenia (nabitých) zbraní (zvýšenie trestov pri páchaní zločinov so strelnými zbraňami, „problem-oriented policing“),
- znižovanie ponuky strelných zbraní na trhu (napr. regulácia predaja zbraní, programy spätného odkupovania zbraní od verejnosti, sprísnenie udeľovania licencií, väčší dôraz na lustráciu relevantných informácií o záujemcovi o zakúpenie strelnej zbrane).

Americkí autori tiež venujú značnú pozornosť rozšíreniu zbraní medzi mládežníckymi gangovými subkultúrami. Sheley a Wright⁴¹ skúmali pocity a vzťahy mladých mužov, žijúcich v znevýhodnených komunitách, ku strelným zbraňam. Došli k záveru, že namiesto zavádzania reštriktívnych zákonných opatrení je v prvom rade potrebné obrátiť pozornosť na sociálne a kultúrne sily, ktoré znevýhodnenú mládež tlačia k potrebe vlastniť zbraň.

⁴⁰ RIVARA, F. P., KELLERMANN, A. L. Reducing the Misuse of Firearms, s. 316.

⁴¹ SHELEY, J. F., WRIGHT, J. D. In the Line of Fire: Youth, Guns and Violence in Urban America.

Potláčanie dopytu mladých ľudí po strelných zbraniach má ísť ruka v ruke s narúšaním trhov ilegálnych zbraní a drog, a taktiež vytlačovaním gangovej kultúry z rizikových komunit. Podobne sa vyjadrujú i Flannery a Huff⁴², ktorí problém skúmali s dôrazom na psychiatrickú klinickú prax a sociálnu politiku. Za účelné považujú dôkladné klinické vyhodnotenia symptómov agresívneho správania u detí a mladistvých, posilňovanie sociálnej podpory znevýhodnených rodín a opatrenia smerujúce k predchádzaniu, popr. upusteniu od účasti v mládežníckych gangoch.⁴³

Znižovanie negatívneho vplyvu násilia v médiách

Diane Levin sa s americkými pediatrami zhoduje na tom, že sú potrebné intervencie schopné zvrátiť alebo aspoň tlmiť negatívne dopady veľmi liberálne prezentovaného brutálneho násilia, ktoré je nanajvýš dobre obchodovateľným artiklom.⁴⁴ Suzanne Stutman⁴⁵ svoju analýzu vplyvov televízie na násilné chovanie diváka uzatvára odporúčaním, aby sa násilie nezobrazovalo „mimo zmysluplného sociálneho kontextu“, a taktiež aby nebolo adorované, ale skôr vykreslené ako niečo smutné či tragické (napr. ako posledný prostriedok kladného hrdinu na zvrátenie hroziaceho nebezpečenstva). AAP navrhuje „mediálnu výchovu“ na školách, ktorá pomôže deťom stať sa menej zraniteľnými voči škodlivému obsahu v médiách.

S uvedeným stanoviskom súhlasím. Média zobrazujúce násilné scény ťažia z príťažlivosti produkcie tohto charakteru a *implicite* i zo zvedavosti, ktorú u chlapcov prirodzene vyvolávajú. Na druhej strane už nie sú schopné poskytnúť „dodatočné vysvetlenie“ po zhliadnutí takýchto scén (obzvlášť malými deťmi). Film totiž končí a začína bežať reklama; nik už neuvedie na pravú mieru, že zavraždením obchodných partnerov sa v reálnom svete neriešia problémy v podnikaní. Opatrenia smerujúce k zabráneniu kontaktu mládeže s negatívnymi obsahmi v médiách sú síce na mieste, no o ich účinnosti sa oprávnene pochybuje. Žiadnemu zo súčasných detí nerobí väčší problém zohnať si film alebo zahrať si hru, o akú majú záujem. Účelom mediálnej výchovy by nemalo byť primárne tlmenie záujmu vôbec zhliadnúť nejakú produkciu, ale skôr predchádzať tomu, aby si mladí ľudia brali virtuálne násilie za vzor správania sa v reálnom živote.

⁴² FLANNERY, D. J., HUFF, C. R. (eds.). Youth Violence: Prevention, Intervention, and Social Policy.

⁴³ Pre dosiahnutie týchto cieľov autori odporúčajú zavádzanie programu Hawkinsa a Catalana „Communities That Care“ a znižovanie všeobecnej ľahkej dostupnosti zbraní pre mládež.

⁴⁴ Napríklad hračkársky priemysel pri tvorbe produktov v nemalej miere využíva príťažlivosť násilia (násilných hrdinov, násilných hier) u mladých chlapcov, ktoré na druhej strane vzbudzuje násilie prezentované v médiách.

⁴⁵ STUTMAN, S. Sharpening Our Focus on Television and The Prevention of Violence. How to Love a Child – New Insights of Contemporary Psychology, Warsaw, Poland, 22-23 May 1999.

O možných nebezpečenstvách mediálneho spravodajstva sa v svojom článku zmieňuje aj Protivinský⁴⁶. Časté a detailné zobrazovanie kriminálnych činov amokových útočníkov (či iných mladistvých delikventov – pozn. autora) v televíznych novinách a iných reláciách môže na rizikového jedinca pôsobiť motivačne a poskytnúť mu nežiaduci vzorec správania. Je potrebné volať po zodpovednosti médií pri spravodajstve, kde záujem o pritiahnutie pozornosti šokujúcou správou má ustúpiť záujmu na tom, aby diváci – potenciálni páchatelia neboli motivovaní či utvrdzovaní v svojich plánoch negatívnymi vzormi. Rovnako je nevhodné pomocou nevhodne koncipovaného spravodajstva šíriť v celej spoločnosti paniku a strach z útokov tvoriacich zanedbateľný zlomok trestnej činnosti v krajine. Obranné či ochranné konanie ľudí i inštitúcií v panike a strachu má pre prevenciu nulový význam; spôsobuje však podozrievavosť medzi občanmi a zlé nakladanie či ukrivdenia nevinným osobám, ktoré pre nejaké dôvody „vybočujú z davu“.

Pár slov k amokovým útokom na školách

Násilné činy mladistvých páchatel'ov s použitím strelnej zbrane majú rozličné podoby, formy, spôsoby páchania. V preštudovanej americkej literatúre som zaznamenal dve najčastejšie diskutované oblasti – kriminalitu mládežníckych gangov⁴⁷ a tzv. amokové útoky na školách a univerzitných campusoch⁴⁸.

Mládežníckym gangom som sa venoval už vyššie pri problematike rozšírenia zbraní v spoločnosti. Za epidémiou takejto formy kriminality stoja v najväčšej miere socio-kultúrne rizikové faktory. Vo vnúti amerických veľkomiest, obzvlášť v chudobnejších lokalitách s vysokým podielom minoritného obyvateľstva, došlo v osemdesiatych rokoch 20. storočia k rastu nezamestnanosti a poklesu aj tak nízkej životnej úrovne, čo ďalej viedlo k rozšíreniu majetkovej a násilnej kriminality a drogových trhov. Rozšírenosť a ľahká dostupnosť ručných strelných zbraní v takomto prostredí potom umožnila, resp. aspoň podporila epidemické rozšírenie ozbrojeného násillia.

⁴⁶ PROTIVINSKÝ, M. Op. cit. Odkazuje na nemeckých autorov v pozn. pod čiarou č. 3 článku.

⁴⁷ Pozri napr. SHELEY, J. F., WRIGHT, J. D. In the Line of Fire: Youth, Guns and Violence in Urban America; BLACK, S., HAUSMAN, A. Adolescents' Views of Guns in a High-Violence Community; WILKINSON, D. L., FAGAN, J. What We Know About Gun Use Among Adolescents; BRAGA, A. A. Serious Youth Gun Offenders and the Epidemic of Youth Violence in Boston;

⁴⁸ Pozri napr. VERLINDEN, S., HERSEN, M., THOMAS, J. Risk Factors in School Shootings; NEWMAN, K., FOX, C. Repeat Tragedy: Rampage Shootings in American High School and College Settings, 2002-2008.

Posledných dvadsať rokov však priťahuje pozornosť širokej verejnosti a médií iný druh ozbrojených agresívnych činov mladistvých, ktoré sa od popísanej kriminality líšia v charaktere páchatel'ov a prostredí, kde sú páchané. Ide o činy zvyčajne bielych študentov priemerných amerických stredných škôl, ktorí „vyzbrojení strelnou zbraňou užijú smrtiacu silu a v konaní pokračujú pri neobmedzenom prístupe k ďalším obetiam, ... na rozdiel od iných typov strelcov, ktorí ... spôsobujú ujmu konkrétnej osobe, spontánne reagujú na spor, domácu hádku alebo iný katalyzátor, alebo zbraň užijú pri páchaní trestného činu (tzv. „active shooters“ – amokoví útočníci)⁴⁹. Amokové útoky na školách (tzv. „rampage shootings“) sú (1) páchané na verejnom priestranstve, obvykle na škole alebo inom prostredí súvisiacom so školou, (2) súčasným alebo bývalým študentom(mi) školy, kde (3) dochádza k útoku na viacero obetí či cieľov (nie všetky útoky musia viesť ku smrti obeť), pričom (4) napriek tomu, že niektoré obeť môžu byť zacielené individuálne (obzvlášť preto, lebo v minulosti ublížili páchatel'ovi), iné obeť si páchatel' vyberá kvôli ich symbolickému významu (napr. riaditeľ, členovia športových, modlitebných skupín...), alebo zasahuje náhodné obeť.⁵⁰

Niektorí autori sa pokúšali vytvoriť behaviorálny profil typického amokového útočníka. Napríklad James McGee a Caren DeBernardo⁵¹ uvádzajú, že viacerí z útočníkov boli značne frustrovaní a deprimovaní dysfunkciou svojej rodiny, boli negatívne vnímaní svojimi rovesníkmi a mali problémy nadväzovať sociálne vzťahy. Následný výskyt intenzívnejšieho stresora potom fungoval ako spúšťač útoku. Katherine Newman a Cybelle Fox⁵² sa zamerali na komparatistiku prípadov v prvom desaťročí 21. storočia a zistili, že v porovnaní s minulým desaťročím sú útočníci starší, niektorí z nich náležia do etnickej minority a typicky trpia rozvinutou mentálnou chorobou. Aj Miroslav Protivinský hovorí o rozoznateľnej psychologickú charakteristike u páchatel'ov, avšak správne poznamenáva, že tieto incidenty majú multikauzálnu povahu, kvôli čomu je „predstava jasného profilu, s ktorého pomocou je možné medzi žiakmi rozoznať potenciálneho páchatel'a, skôr absurdná“⁵³. K rovnakému záveru došli i Vossekuil a kolegovia⁵⁴, ktorí odmietli profilovanie amokových útočníkov z dôvodu rozmanitosti personálnych čŕt a charakteristík páchatel'ov.

⁴⁹ GREENBERG, S. Active Shooters on College Campuses: Conflicting Advice, Roles of the Individual and First Responder, and the Need to Maintain Perspective, s. 57.

⁵⁰ NEWMAN, K., FOX, C. Repeat Tragedy: Rampage Shootings in American High School and College Settings, s. 1287-1288.

⁵¹ MCGEE, J. P., DEBERNARDO, C. R. The classroom avenger: A behavioral profile of school based shootings.

⁵² NEWMAN, K., FOX, C. Op. cit., s. 1304.

⁵³ PROTIVINSKÝ, M. Op. cit.

⁵⁴ VOSSEKUIL, B., FEIN, R., REDDY, M., BORUM, R., MODZELESKI, W. The Final Report and Findings of the Safe School Initiative: Implications for the Prevention of School Attacks in the United States.

Napriek tomu nie je vhodné rezignovať na skúmanie rizikových a ochranných faktorov amokových útokov na školách, ktoré majú význam pre preventívne účely. Obzvlášť dôležité je „poznanie prechádzajúcich udalostí [vedúcich k útoku], motívov a ich vývoja v čase, komunikácií svojich zámerov a prejavov plánovania činu u všetkých amokových útočníkov“⁵⁵. Preventívne intervencie však nemajú smerovať k profilovaniu potenciálnych útočníkov, ale skôr k potláčaniu rizikových faktorov a posilňovaniu ochranných faktorov, ako sa vyskytujú u jednotlivcov či v určitom prostredí (napr. v konkrétnej triede, škole, štvrti...).

Newman a Fox⁵⁶ na základe už zmienenej analýzy prípadov amokových útokov na školách a univerzitách došli k piatim významným rizikovým faktorom, ktoré bližšie popisujú v citovanom článku. Sú to sociálna marginalizácia, individuálne predispozitívne faktory, kultúrne vzorce správania („scripts“), zlyhanie bezpečnostného systému a prístup ku zbraňam.

Medzi najprehľadnejšie práce o rizikových faktoroch amokových útokov na školách patrí rovnomenný článok Stephanie Verlinden, Michela Hersena a Jaya Thomasa⁵⁷. Autori na základe štúdia deviatich incidentov identifikujú individuálne, rodinné, školské/rovesnícke, spoločenské, environmentálne a situačné rizikové faktory agresívnych činov mladistvých, ktoré sú spoločné všetkým, alebo aspoň väčšine útokov⁵⁸:

- *individuálne faktory*: nekontrolovaná zlosť, depresia, obviňovanie druhých za vlastné problémy, detailné plánovanie činu, hrozby násilia popr. prejavy násilia či iné problémy s disciplínou doma alebo v škole v minulosti;
- *rodinné faktory*: nedostatok rodičovského dohľadu, narušené rodinné vzťahy;
- *školské/rovesnícke faktory*: izolovanosť a odmietanie rovesníkmi, slabá schopnosť nadväzovať sociálne vzťahy a vyrovnávať sa s problémami, pocit prenasledovania zo strany rovesníkov, nezáujem o školu, nedostatok sociálnej podpory;
- *spoločenské/environmentálne faktory*: ľahký prístup k zbraňam, zjavná fascinácia zbraňami a výbušnami postrehnuteľná okolím, záujem o hry, hudbu a knihy s násilnou tematikou, (autori tu tiež uvádzajú blízku časovú nadväznosť určitých útokov, ktorá môže implikovať snahu o opakovanie podobného incidentu v minulosti);
- *situačné faktory*: stresujúca udalosť, strata statusu, organizácia útoku, vyhrážky či iné prejavy o chystanom útoku, snaha o upútanie čo najväčšej pozornosti.

⁵⁵ REDDY a kol. Evaluating risk for targeted violence in schools: Comparing risk assessment, threat assessment, and other approaches, s. 170.

⁵⁶ NEWMAN, K., FOX, C. Op. cit., s. 1286.

⁵⁷ VERLINDEN, S., HERSEN, M., THOMAS, J. Risk Factors in School Shootings.

⁵⁸ Ibid., s. 42-45. Pre tabuľku pozri s. 43.

Dôležitou otázkou, ktorá sa naskytuje na tomto mieste, je vzťah medzi rizikovými faktormi amokových útokov na školách a iných foriem násilia páchaného so zbraňami (napr. kriminalita mládežníckych gangov). Verlinden a kolegovia⁵⁹ zastávajú názor, že rizikové faktory amokových útokov sa od faktorov iných prejavov agresívneho správania mládeže líšia vo viacerých oblastiach. Podobne ani Moore a kolegovia⁶⁰ nenachádzajú súvislosti medzi týmito typmi agresívnych činov mladistvých s použitím zbraní. Garbarino⁶¹ však určitú súvislosť medzi mladistvými páchatel'mi zo znevýhodnených komúní a páchatel'mi amokových útokov, ktorí zväčša náležali do strednej socio-ekonomickej triedy, v pozadí týchto problémov predsa len vidí:

„[A]k nazrieme hlbšie, môžeme vidieť fundamentálnu ľudskú podobnosť medzi násilníkmi chlapcami z vojnových zón vo vnútri miest a stratenými chlapcami z ‚dobrých rodín‘ a ‚dobrých komúní‘. Všetci násilníci chlapci zdieľajú spoločnú črtu vnútornej krízy, krízy potupy a prázdnoty.“

Napokon, o určitých podobnostiach medzi incidentmi vo väčších mestách (gangy) a mimo nich (amokové útoky), ale i výrazných rozdieloch medzi nimi hovoria i Deanna Wilkinson a Jeffrey Fagan⁶². Napriek rozdielom medzi týmito typmi zločinov spáchaných so zbraňami, ktoré spočívajú v odlišnosti pováh, motívov a sociálneho zázemia páchatel'ov, je podľa môjho názoru v našich podmienkach potrebné postupovať pri prevencii ozbrojenej kriminality mladých ľudí komplexne, berúc ohľad na závery z výskumov rizikových a ochranných faktorov agresivity mládeže ako takej.

Namiesto záveru

Od momentu, čo som začal písať tento skromný príspevok, som v médiách zaznamenal ďalšie dva závažné amokové útoky. Dňa 7.4.2011 na jednej zo základných škôl v Rio de Janeiru zastrelil dvadsaťtriročný Wellington Menezes de Oliveira, bývalý žiak školy, dvanásť detí vo veku dvanásť až štrnásť rokov a postrelil ďalších aspoň jedenásť predtým, než si sám siahol na život. Z informácii poskytnutých políciou vyšlo najavo, že mal pri sebe list na rozlúčku, v ktorom bolo jasne naznačené, že sa chystá na samovražednú misiu. Opäť nebolo v nikoho silách takýto útok u páchatel'a predvídať a včas pred ním varovať. Väčším stratám na živote

⁵⁹ Ibid, s. 47.

⁶⁰ MOORE, M. H., PETRIE, C. V., BRAGA, A. A., McLAUGHLIN, B. L. (eds.). Deadly Lessons: Understanding lethal school violence.

⁶¹ GARBARINO, J. Op. cit., s. 288.

⁶² WILKINSON, D. L., FAGAN, J. Op. cit., s. 128-129.

zabránil len okamžitý príchod polície na scénu.⁶³ Dva dni na to v nákupnom stredisku v meste Alphen aan den Rijn v Holandsku dvadsaťštyriročný Tristan van der Vlis postrelal šesť ľudí, zranil ďalších aspoň jedenásť, a následne sa zastrelil. Útok spáchal v maskáčovej výstroji a s automatickou zbraňou. Taktiež sa našiel list na rozlúčku podopierajúci hypotézu, že si samovražedný útok naplánoval dopredu.⁶⁴

Opäť ma neprekvapuje, akým spôsobom tieto útoky spracovali naše médiá v snahe o zvýšenie atraktivity vlastných článkov k týmto témam. Napríklad pri prvom uvedenom prípade sa neštítali zobrazit' obrázok zastreleného páchatel'a.⁶⁵ Samozrejmosťou sú emotívne obrázky preživších svedkov a pozostalých obetí prichádzajúcich na miesto činu. Výňatok z článku k druhému príkladu hovorí za všetky:

„Divoko strieľal okolo seba, utekali sme, aby sme sa zachránili. Počuli sme len prásk, prásk, prásk. Bolo to hrozné. Vypukla obrovská panika, ľudia šliapali jeden cez druhého,“ popísala situáciu v obchodnom centre žena pre nemecký Bild. Masaker trval desať minút, než van der Vlisovi došli náboje. Potom vzal inú zbraň a strelil sa do hlavy.“⁶⁶

Uvedené prípady vo mne utvrdzujú myšlienku, že len náhoda zatiaľ bránila tomu, aby sa podobný amokový útok vyskytol aj v našej spoločnosti. Nevidím rozdiel medzi našim a v inej (už postihnutej) krajine⁶⁷ žijúcim frustrovaným žiakom či študentom, ktorý si zaobstará prístup k strelnej zbrani (napr. ju neoprávnene odníme rodičovi) a pred samovraždou šokujúcim spôsobom postrelá ľudí v škole či na inom verejnom priestranstve.

Obávam sa, že ide o trpkú daň za inak úplne opodstatnené a oprávnené uprednostnenie slobody človeka v liberálnej spoločnosti pred relatívnou „bezpečnosťou“ civilného obyvateľstva garantovanou autoritatívnym či diktátorským režimom. Takýto režim totiž pomocou mocenského aparátu dokáže odzbrojit' populáciu, regulovať obsah médií, kontrolovať súkromný život jedinca... Keďže sme zo zjavných dôvodov odmietli autoritatívny

⁶³ <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-13003419>

⁶⁴ <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13024785>

⁶⁵ http://zpravy.idnes.cz/byvaly-zak-vzal-dva-revolvery-a-zastrelil-v-brazilske-skole-dvanact-deti-1qc-/zahranicni.asp?c=A110407_153919_zahranicni_btw

⁶⁶ http://zpravy.idnes.cz/strelce-z-nizozemska-uz-pred-lety-vysetrovala-policie-kvuli-zbranim-12c-/zahranicni.asp?c=A110410_162857_zahranicni_abr

⁶⁷ Je potrebné upustiť od mylnej predstavy, že problém amokových útokov sa spomedzi krajín západného civilizačného okruhu týka zásadne Spojených štátov, kde prekvitá „zbraňová kultúra. Napríklad v článku AFP „10 najhorších masových strelieb na školách a univerzitách“, zo dňa 8.4.2011, sa väčšina prípadov odohrala v Európe. (<http://www.news.com.au/worst-mass-shootings-at-schools-and-unis/story-e6freuy9-1226035802271>).

model garantovania bezpečnosti, musíme hľadať cesty, ako čo najviac znižovať riziko jednak rozšírenia násilia mládeže s použitím zbraní v rizikových komunitách, ako i amokových útokov na školách v našej slobodnej spoločnosti.

Zastávam názor, že prevencia takýchto špecifických typov delikvencie pôjde ruka v ruke s preventívnymi aktivitami zameranými na všeobecný výskyt násilia v spoločnosti, posilňovaním a zlepšovaním životnej úrovne a integrácie členov rizikových komunít. Úlohou bezpečnostných zložiek štátu je zabezpečiť, aby v problémových komunitách nedošlo k náhlemu rozšíreniu krátkych strelných zbraní a následnému nárastu kriminality s použitím zbraní aj u mladistvých (napr. pri distribúcii drog, vydieraní...).

Čo sa amokových útokov týka, rozhodne sa nedá hrozba možného incidentu na niektorej z našich škôl v budúcnosti bagatelizovať. K problému však treba pristupovať citlivo. Keďže najskôr nie je možné určiť jednotný profil páchatel'a⁶⁸, snahy o vytypovanie hypotetického amokového útočníka medzi problémovými žiakmi môže v reáli pôsobiť kontraproduktívne.

Aktivity je potrebné zamerať na obecnú prevenciu samovrážd, zvlášť u detí trpiacich depresiami a životnými neúspechmi, ďalej efektívne vynucovať správne normy regulujúce bezpečnú držbu a nosenie zbraní (vylučujúcu nepovolané osoby, zvlášť neplnoletých, z prístupu k týmto zbraniam), tlmiť neblahý vplyv brutálneho násilia v masových médiách na rizikových mladých jedincov s agresívnymi sklonmi, a tiež dbať na včasné odhalenie znakov prípravného konania smerujúceho k spáchaniu násilného činu s použitím strelnej zbrane.

Dôležitá je tiež dostupnosť praktických informácií o amokových či iných násilných ozbrojených útokoch pre pedagogických pracovníkov. Bolo by žiaduce, aby mali prehľad o rizikových faktoroch amokových útokov, o prejavoch akútneho rizika u určitého žiaka či študenta a spôsoboch vhodnej intervencie. Ak by aj došlo k najhoršiemu, pedagogickí pracovníci i zásahové zložky musia vedieť, ako sa v takejto situácii zachovať.

Napokon je podľa mňa nevyhnutné, aby média v takýchto prípadoch zvažili dopady určitých správ na rizikových jedincov pred svojou potrebou zaujať šokujúcim článkom. Hore uvedená citácia je najhorším príkladom, ako môže médium informovať o amokovom útoku.

⁶⁸ GREENBERG, S. Active Shooters on College Campuses: Conflicting Advice, Roles of the Individual and First Responder, and the Need to Maintain Perspective, s. 59; U.S. SECRET SERVICE. Preventing School Shootings. A Summary of a U.S. Secret Service Safe School Initiative Report. s. 12.

Literatúra

- ALTMAN, D. G. (ed.). Policy and Politics. *Health Promotion Practice*. 2001, 2(1), s. 27.
- AMERICAN ACADEMY OF PEDIATRICS. *AAP Discourages Television for Very Young Children*, s. 20-22. In ABRAHAMAS, O. (ed.). *Toys, Triggers & Telecommunications. Violence and Youth in the 2000'*, Melbourne, VIC: Gun Control Australia, 2001.
- BIJLEFELD, M. *People For and Against Gun Control*. Westport, CT: Greenwood Press, 1999.
- BLACK, S., HAUSMAN, A. Adolescents' Views of Guns in a High-Violence Community. *Journal of Adolescent Research*, 2008, 23(5), s. 592-610.
- BLATNÍKOVÁ, Š., NETÍK, K. Predikce vývoje pachatele. IKSP: Praha, 2008. Dostupné na internete: <http://www.ok.cz/iksp/docs/350.pdf>.
- BORUM, R. Managing at-risk juvenile offenders in the community: Putting evidence-based principles into practice. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 2003, 19(1), s. 114-137.
- BRAGA, A. A. Serious Youth Gun Offenders and the Epidemic of Youth Violence in Boston. *Journal of Quantitative Criminology*, 2003, 19(1), s. 33-54.
- CATALANO, R. F., HAWKINS, J. D. *The social development model: A theory of antisocial behavior*, s. 149-197. In HAWKINS, J. D. (ed.). *Delinquency and Crime: Current theories*. New York: Cambridge University Press, 1996.
- CENTRES FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION. Rates of homicide, suicide, and firearm-related death among children – 26 industrialized countries. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 1997, 46(5), s. 101-105.
- COOK, P., LUDWIG, J. *Gun violence: the real costs*. New York, NY: Oxford University Press, 2000.
- ČÍRTKOVÁ, L. Dva pohledy na delikvenci dětí a mladistvých. *Kriminalistika*. 2003, 4, s. 241-250.
- FLANNERY, D. J., HUFF, C. R. (eds.). *Youth Violence: Prevention, Intervention, and Social Policy*. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1999.
- FLANNERY, D. J., HUSSEY, D., JEFFERIS, E. Adolescent Delinquency and Violent Behavior. *Handbook of adolescent behavioral problems*, 2005, 3, s. 415-438.
- FORMAN, J. Children and Guns: Advocacy Groups Speak Out. *The Future of Children*, 2002, 12(2), s. 165-173.
- FOX, C., HARDING, D. J. School Shootings as Organizational Deviance. *Sociology of Education*, 2005, 78(1), s. 69-97.
- GREENBERG, S. Active Shooters on College Campuses: Conflicting Advice, Roles of the Individual and First Responder, and the Need to Maintain Perspective. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 2007, 1(1), s. 57-61.
- GROSSMAN, A. *One nation under guns: An essay on an American epidemic*. Golden, CO: Fulcrum, 2006.

- HARCOURT, B. E. *Language of the gun: Youth, crime, and public policy*. Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2006.
- KASHANI, J.H., JONES, M. R., BUMBY K. M., THOMAS, L. A. Youth Violence: Psychosocial Risk Factors, Treatment, Prevention, and Recommendations. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 1999, 7(4), s. 200-210.
- KATES, D. B., MAUSER, G. Would Banning Firearms Reduce Murder and Suicide? A Review of International and Some Domestic Evidence. *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 2007, 30(2), s. 649-695.
- KLECK, G. *Targeting Guns: Firearms and Their Control*. New York, NY: Aldine de Gruyter, 1997.
- LEVIN, D. Marketing violence to children, s. 13-19, In ABRAHAMAS, O. (ed.). *Toys, Triggers & Telecommunications. Violence and Youth in the 2000'*, Melbourne, VIC: Gun Control Australia, 2001.
- MARSHALL J., WATT, P. Conclusion comments on risk and protective factors, s. 126-135. In *Child Behavioral Problems: A Literature review of the Size and Nature of the Problem and Prevention Interventions in Childhood*. Perth, WA: Interagency Committee on Children's Futures, 1999.
- McGEE, Z. Community Violence and Adolescent Development: An Examination of Risk and Protective Factors among African American Youth. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 2003, 19(3), s. 293-314.
- McGEE, J. P., DeBERNARDO, C. R. The classroom avenger: A behavioral profile of school based shootings. *The Forensic Examiner*, 1999, 8(5), 16-18.
- MOORE, M. H., PETRIE, C. V., BRAGA, A. A., McLAUGHLIN, B. L. (eds.). *Deadly Lessons: Understanding lethal school violence*. Washington, DC: The National Academies Press, 2003.
- NEWMAN, K., FOX, C. Repeat Tragedy: Rampage Shootings in American High School and College Settings, 2002-2008. *American Behavioral Scientist*, 2009, 52(9), s. 1286-1308.
- NIBSET, L. (ed.). *The Gun Control Debate: You Decide* (2nd ed.). Amherst, NY: Prometheus Books, 2001.
- PROTIVINSKÝ, M. *K prevenci amokových útoků na školách*. In: Pocta prof. Musilovi k 70. narozeninám. Připravené do tlače v nakladatelství C. H. Beck.
- REDDY, M., BORUM, R., BERGLUND, J., VOSSEKUIL, B., FEIN, R., MODZELESKI, W. Evaluating risk for targeted violence in schools: Comparing risk assessment, threat assessment, and other approaches. *Psychology in the Schools*, 2001, 38(2), s. 157-172.
- RIVARA, F. P., KELLERMANN, A. L. *Reducing the Misuse of Firearms*, s. 311-331. In DOLL, L. S., BONZO, S. E., MERCY, J. A., SLEET, D. A. (eds.), *Handbook of Injury and Violence Prevention*. New York, NY: Springer, 2007.
- SHELEY, J. F., WRIGHT, J. D. *In the Line of Fire: Youth, Guns and Violence in Urban America*. Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter, 1995.
- SLATER, M. D., HENRY, K. L., SWAIM, R. C., ANDERSON, L. L. Violent Media Content and Aggressiveness in Adolescents: A Downward Spiral Model. *Communication Research*, 2003, 30(6), 713-736.

- SMITH, T. W. Public Opinion about Gun Policies *The Future of Children*, 2002, 12(2), s. 155-163.
- STUTMAN, S. Sharpening Our Focus on Television and The Prevention of Violence. How to Love a Child – New Insights of Contemporary Psychology, Warsaw, Poland, 22-23 May 1999.
- SUGARMANN, J. *Every handgun is aimed at you: The case for banning handguns*. New York, NY: New Press, 2001.
- U.S. SECRET SERVICE. Preventing School Shootings. A Summary of a U.S. Secret Service Safe School Initiative Report. *NIJ Journal*, 2002, 248, s. 10-15.
- VERLINDEN, S., HERSEN, M., THOMAS, J. Risk Factors in School Shootings. *Clinical Psychology Review*, 2000, 20(1), s. 3-56.
- VOSSEKUIL, B., FEIN, R., REDDY, M., BORUM, R., MODZELESKI, W. *The Final Report and Findings of the Safe School Initiative: Implications for the Prevention of School Attacks in the United States*. Washington, DC: U.S. Department of Education, Office of Elementary and Secondary Education, Safe and Drug-Free Schools Program and U.S. Secret Service, National Threat Assessment Center, 2002.
- WILDOME, M. D. (ed.). *Injury Prevention and Control for Children and Youth (3rd ed.)*. Elk Grove Village, IL: American Academy of Pediatrics, 1997.
- WILKINSON, D. L., FAGAN, J. What We Know About Gun Use Among Adolescents. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2001, 4(2), s. 109-132.